

Colofon

Bestuur vereniging:

Bert van Beek, voorzitter
telefoon 073-551 49 12
Hein Gartsen, secretaris
telefoon 073-551 31 92
Jan Spit, lid
telefoon 073- 551 48 28
Mona van der Sloot, lid
telefoon 06-36072454
Robert van Erp, lid
telefoon 073-551 34 20

Penningmeester:

Frans Cooijmans
telefoon: 073-551 43 59

Postadres:

Theerestraat 42 (Kentalis)
5271 GD Sint-Michielsgestel

Website:

www.deheerlijkheidherlaar.nl

E-mail:

info@deheerlijkheidherlaar.nl

Bankrelatie:

Rabobank Sint-Michielsgestel
Rek. nr. 13.36.98.742

Contributie per jaar

Heemkundevereniging:

€ 15,- voor leden
€ 10,- voor gezinsleden
€ 5,- voor aspirant-leden
€ 25,- voor donateurs en
begunstigers

Heemhuis:

p/a Kentalis, Theerestraat 42
Open 1^e woensdag van de maand,
14 – 16 uur en na afspraak, tel:
073-551 43 59

Redactie “Den Heertgang”:

Frans Cooijmans
Nico van Hengstum
Ruud van Aart
Thijs Braam
Piet Donders

Redactie adres:

Schijndelseweg 3
5271 BK Sint-Michielsgestel
info@deheerlijkheidherlaar.nl

Drukwerk:

Drukkerij “Herlaer”

Ontwerp omslag:

Jan Veenman

Voorwoord van de redactie

In de twintiger jaren van de 18e eeuw liep Job de Lange in Sint-Michielsgestel rond. Hij was geïnteresseerd in de grafstenen en –monumenten in de kerk. In deze Heertgang kijken wij over zijn schouder mee naar de opschriften, die door Nico van Hengstum geanalyseerd zijn. Heiligenbeelden ontbraken trouwens in de kerk, die toen in handen van de protestanten was. Wij mijmeren wel over heiligen, maar dan over de heiligen die thuis op de schouw stonden. Mijmeren, ook over de meisjes die rond 1930 op de meisjesschool zaten en over de herkomst van de naam Stokhoek. En wandelend door het dorp vallen ook ons allerlei gewone, alledaagse dingen op, waar toch een verhaal achter blijkt te zitten. Is dat niet de essentie van heemkunde? Rondlopen, iets zien, even stilstaan, jezelf een vraag stellen en op zoek gaan naar het antwoord.

INHOUDSOPGAVE

pag. 2 Grafstenen in de kerk van Sint-Michielsgestel

pag. 12 “Heiligen” Toen en Nu

pag. 13 Foto uit de Oude Doos

pag. 14 Stokhoek in de heertgang Gemonde

pag. 18 Even Stilstaan

pag. 20 Interessante Websites

GRAFSTENEN IN DE KERK VAN SINT-MICHIELSGESTEL

Nico van Hengstum

Wapens en inscriptien van de sculpturen, tombes en zarken,
item meest alle de blazoenen,
soo in de kerken in de Meyerye van 's-Hertogenbosch als Gorinchem

Naar een oud handschrift uitgegeven door F. Th. de Raadt.
Helmond, 1898

Grafschriften en wapens in de oude kerk van Sint-Michielsgestel

Nu al weer een 300 jaar geleden heeft de heer Job Martin de Lange de kerk van Sint-Michielsgestel bezocht. Hij heeft bij dat bezoek een overzicht gemaakt van de grafzerken en wapenborden in het kerkgebouw. De met de hand geschreven aantekeningen zijn bewaard gebleven. De heer De Raadt heeft ze teruggevonden in de verzameling handschriften van graaf Looz in België. Ze zijn gepubliceerd in het boek: Verzameling van Grafschriften en Wapens in verschillende Noordbrabantsche Kerken. Het boek is in te zien in het Brabants Historisch Informatie Centrum (BHIC) in Den Bosch.

In dit artikel bekijken wij de aantekeningen van Job de Lange, zoals die staan in het boek van de heer Raadt. Op het eerste gezicht is zo'n lijst namen een weinig zeggend geheel. Kijk je langer dan gaat de verzameling je steeds meer vertellen. Het overzicht van Job Martin de Lange biedt een verrassend gezicht op de gemeenschap van Sint-Michielsgestel in de periode 1500-1700, een interessante periode waarin de overgang van het roomse Hertogdom naar de gereformeerde Republiek valt.

De lijst is het waard om goed bekeken te worden. Wij hebben hem daarom in zijn geheel in dit artikel overgenomen voorafgaan door een korte toelichting. In de toelichting plaatsen wij de aantekeningen in de tijd en verduidelijken wij de vormgeving. In het nog te verschijnen tweede deel van dit artikel brengen wij een beetje structuur aan in de hoeveelheid namen.

Job Martin de Lange

Job Martin de Lange is geboren in Gorinchem in het jaar 1652. Hij deed aan heraldiek, dus hij verzamelde gegevens over de familiewapens

van de belangrijke families. In zijn tijd waren de monumenten en gedenktekens voor de heraldiek onmisbaar. Job de Lange heeft daarom alle kerken van de Meierij van 's-Hertogenbosch en de kerk van Gorinchem bezocht. Op 7 september 1723 is hij geweest in Oisterwijk, op 22 mei 1725 in Helmond en in 20 oktober 1726 in Oirschot. Wanneer hij in Sint-Michielsgestel geweest is, is niet precies bekend; uit zijn aantekeningen kunnen wij opmaken dat het na 1703 geweest is en voor 1720. God zij dank voor de hobby van Job de Lange, waardoor wij iets meer weten over onze kerk.

Meer informatie over Job de Lange vinden wij in een artikel van Guus van Breugel. Guus van Breugel schrijft over het Wapenboek (1318-1765) van het Lieve Vrouwe Broederschap en dit Wapenboek is geïllustreerd door Job Marten de Lange.

Wij citeren uit dit artikel:

“De Lange's leven en werk (1652-1732)

Job Martin (of Hiob Marten) de Lange kwam uit een welgestelde familie en was aldus hemzelf “Gebooren tot Gorinchem den 11 Junij 1652”. Over zijn levenswandel, weten we - afgezien van zijn heraldische productie - vrijwel niets. Bekend is dat hij als gedreven kopiist heraldische gegevens verzamelde tot aan Noord-Frankrijk toe, wat mijns inziens toch wel moet duiden op voldoende middelen. Zijn heraldische activiteiten waren vooral liefhebberij, maar ook deels in opdracht.

Via Anton Schuttelaars van het Brabants Historisch Informatie Centrum kregen we onlangs te horen dat meerdere van dergelijke deze kaarten onlangs zijn ‘herontdekt’ (zie onder, BHIC, Collectie kaarten en tekeningen.<http://cbg-Heraldiek.blogspot.com/2010/06/wapenboek-lieve-vrouwe-broederschap.html>)”

De kerk die Job de Lange bezocht heeft

Van de kerk die Job de Lange bezocht heeft kunnen wij nu nog alleen de toren bekijken en dan nog zonder spits. De kerk staat op een paar tekeningen en natuurlijk hebben wij de schets van Verhees uit 1782.

Het kerkgebouw stond in het centrum van Sint-Michielsgestel tegen de oude toren. Wij weten uit opgravingen dat daar in de loop der eeuwen vier kerkgebouwen hebben gestaan. De geschiedenis van de kerkgebouwen kan men lezen op het plakkaat dat staat op de oude toren in het centrum van de parochie Sint-Michielsgestel. De kerk van Job de Lange was het derde kerkgebouw; het gebouw zelf was toen al een 250 jaar oud. Wij bekijken kort de geschiedenis van deze kerk. Dat is van belang om de begraven personen te kunnen plaatsen.

De kerken van Sint-Michielsgestel

Op de toren staat een duidelijke plaat die het verhaal vertelt en laat zien van de verdwenen kerken.

Vier kerken, telkens groter:

houten kerk	900-1000
tufstenen kerk met grafkelder	circa 1100
bakstenen kerk met toren	1450 -1836
waterstaatskerk	1839-1932

De eerste kerk, uit de jaren 900-1000 was simpel en gemaakt van hout. Deze werd omstreeks 1100 vervangen door een kerk van tufsteen, iets groter. Er werd ook een grafkelder gemetseld waarvan de muren versierd werden met schilderijen.

In de 15e eeuw bouwde men de derde kerk. Men begon met de bakstenen toren met een hoge slanke spits en een kerk die met twee keer zo lang en breed was. De derde kerk heeft daar gestaan tot hij in 1836 letterlijk instortte. Het kerkgebouw was al verwaarloosd, niet goed onderhouden. De torenspits viel bij een storm op het gebouw en men vond dat men de boel beter kon afbreken en vervangen door een modern gebouw. Men was voortvarend en de nieuwe kerk stond er na drie jaren. Om het verhaal af te maken, de vierde kerk heeft het niet zo lang uitgehouden als de derde en is gesloopt in 1932. De nieuwe kerk was te groot voor het centrum en kwam iets verder op te staan.

De kerk is gebouwd in het midden van de 15e eeuw, op het eind van de middeleeuwen en afgebroken aan het begin van het Koninkrijk in 1836. Job de Lange bezocht de kerk in het midden van het tijdperk van de Republiek. In zijn lijst van de grafschriften weerspiegelt zich het roomse Hertogdom, de overgangstijd van Hertogdom naar Republiek (1566-1648) en de gereformeerde Republiek.

Nadat Job de Lange de kerk bezocht heeft, in de Franse Tijd, is de kerk weer in handen gekomen van de katholieken. De graven zijn in het jaar 1806 uit de kerk verwijderd en verdwenen. Wij kennen ze nu alleen uit beschrijvingen. In de grote storm van 29 november 1836 is de spits van de toren afgewaaid en terecht gekomen op de kerk. Het kerkgebouw is afgebroken in 1836. De kerktoren is als gemeentegedome blijven staan. De spits is niet hersteld.

Wetgeving begraven in de kerk

Door de bevolkingsgroei, een groeiend besef van hygiëne en het gevaar van besmetting gingen onder verlichte geesten steeds meer stemmen op het begraven in de kerk te verbieden en de begraafplaatsen naar een plaats buiten de stad te verplaatsen.

In Frankrijk verbood Napoleon (1769-1821) de kerkbegravenissen in 1804. Tijdens het Franse bewind (1795-1813) werd ook in Nederland het begraven in de kerk officieel verboden. Maar het oude gebruik bleek zo sterk geworteld in de Nederlandse uitvaartcultuur dat het besluit na het vertrek van de Fransen in 1813 direct weer ongedaan gemaakt werd.

Pas in 1829 vaardigde koning Willem I (1772-1843) opnieuw een verbod uit. Nieuwe begraafplaatsen moesten voortaan buiten de bebouwde kom worden aangelegd. Maar er werden nog lange tijd ontheffingen verleend.

In de tijd van het roomse Hertogdom stond de kerk niet alleen letterlijk in het centrum van parochie en gemeente, maar ook figuurlijk. De zorg voor het eeuwige leven en het dagelijkse leven van de mensen vond van hieruit plaats. De pastoor was de onmisbare gewijde persoon die vanuit het aardse leven de toegang tot het eeuwige leven beheerde. Hij had als belangrijke taak de verzorging van de sacramenten. Onmisbaar waren hierbij de doop, om opgenomen te worden in de christelijke gemeenschap, en het heilig oliesel, het begin en het einde van het eindig leven, om deel te krijgen aan het goddelijk heil. Men moest ook zorgen voor het heil van de overledenen in het hiernamaals. Kerk en begraafplaats waren daarom belangrijk. Het beste kon men begraven worden op de gezegende plaats waar het goddelijk heil bemiddeld werd door de dienaren gods.

Na de reformatie veranderde dat totaal. Zorgen voor het heil van de overledenen was niet mogelijk; het was zelfs twijfelachtig of een levende daar iets aan kon doen. Een kerk die bemiddelde tussen hemel en aarde was er ook niet meer. Voor de gereformeerden was niet meer de kerk verantwoordelijk voor het eeuwige heil, maar de mens zelf. De rol van het kerkgebouw en de begraafplaats veranderde daarmee radicaal. De reformatie begon met het aanpassen van het kerkgebouw aan deze nieuwe verhouding. Al de 'heilige en gewijde' zaken werden uit de kerk verwijderd: altaren, heiligenbeelden, kruisen etc. Het kerkgebouw werd een kale ruimte, alleen geschikt om "bijeen te komen" en om te vergaderen.

Op 9 oktober 1782 tekende Hendrik Verhees de kerk van Sint-Michielsgestel. Het gebouwde rechtsonder is het toenmalige raadhuis.

De begraafplaats lag om en in de kerk. In de 19e eeuw werd in Nederland het begraven in de kerk officieel verboden. Nieuwe begraafplaatsen moesten voortaan buiten de bebouwde kom worden aangelegd.

De aantekeningen van Job de Lange

Job de Lange heeft dus in het begin van de 18e eeuw de kerk van Sint-Michielsgestel bezocht. In de kerk gekomen liep hij de grafzerken en opgehangen rouwborden en gedenktekens stuk voor stuk af. In zijn aantekenboek noteerde hij de teksten en een beschrijving van de afbeeldingen van de wapens. De heer de Lange geeft geen preciese beschrijving van de grafstenen en rouwborden. Het ging hem vooral om de informatie die er op stond. Hij geeft de hoofdinhoud van de opschriften weer, namen van personen, data en getallen, met de Romeinse getallen omgezet naar onze manier van schrijven, Latijnse teksten vertaald en samengevat, wapens beschreven en van bekende wapens een verwijzing. Aan de aantekeningen van Job de Lange kun je zien dat de opschriften op de stenen in de kerk niet altijd goed te lezen waren.

Hij beschrijft 48 grafschriften en wapenborden en nummert ze van 1 t/m 48. Ze staan niet op volgorde van naam of jaar. Misschien heeft de volgorde iets te maken heeft met de plaats in de kerk. De grafschriften staan niet alleen op grafstenen (nr. 1 t/m 20), maar ook op 'blazoenen' (doodschilden, wapen- en rouwborden) die hangen in het koor van de kerk (nr. 21 t/m 46). Dat zijn dus borden waarop een (adellijk) wapen is geschilderd en dat gedecoreerd is met sieraden en teksten. Verder staan de opschriften 47 en 48 op 'glazen' dus op de ramen van de kerk. Dus samengevat: 48 opschriften waarvan één heel slecht leesbaar en twee op glas.

De oudste grafsteen – grafsteen nr.3 – heeft jaartal 1492. Of er voor 1492 mensen in de kerk begraven zijn is mij niet bekend. Er is nog een beschrijving van de oude graven in de kerk. De voorganger van dit kerkgebouw, de tufstenen kerk dus, had een gemetselde grafkelder. Kijken wij naar de Sint Janskerk in Den Bosch dan zien wij dat ook daar over de grafzerken voor 1400 weinig bekend is.

Op de laatste graftekst die genoemd wordt staat het jaartal 1703. De lijst omvat dus de periode 1492-1703. Het begin valt in de tijd van het

Hertogdom Brabant toen de kerk in handen was van de katholieken, het eind valt in de tijd van de Republiek. De overgang wordt gevormd door de tijd van de 80-jarige oorlog (1568-1648).

Wij hebben een telling gemaakt van het aantal grafmonumenten in de kerk per 25 jaar (zie tabel en grafiek). Daarin zijn deze drie periodes te onderscheiden. Voor 1600 – de periode van het katholieke Hertogdom - hebben wij 17 grafteksten. Na de onrustige overgangstijd, de periode 1630-1703, beschrijft Job de Lange 28 grafteksten. Van 1600 tot 1630 wordt er niemand in de kerk begraven.

Aantallen vermeld per 25 jaar			
periode	aantal	steen	blazoen
1492 eerste steen	1	1	
1500-1524	3	3	
1525-1549	6	6	
1550-1574	1	1	
1575-1599	6	6	
1600-1624	0	0	
1625-1649	12	3	9
1650-1674	10		10
1675-1699	4		4
1701-1703	2		2
Totaal	45	20	25

Van één blazoen is de datum niet leesbaar
Twee met wapens 'in de glazen'

De grafzerken van de Sint-Jan te 's-Hertogenbosch

(<http://www.degrafzerkenvandesintjan.nl/>)

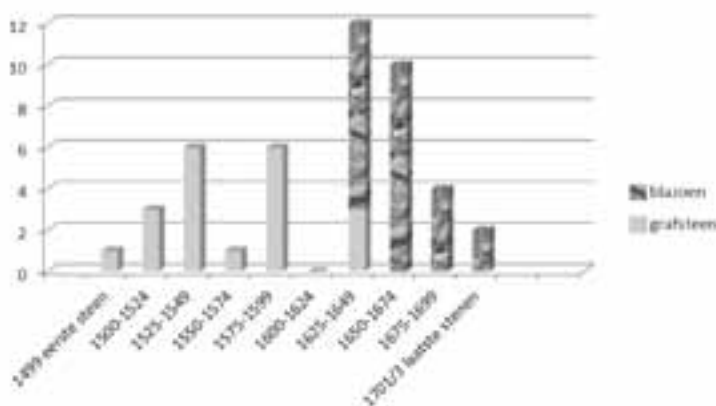
De kerk waar wij het over hebben is afgebroken, in Den Bosch hebben ze hem laten staan. Wie zich een beeld wil vormen van grafzerken en wapenborden in de kerk kan gaan kijken in de Sint-Jan.

Kort geleden is verschenen het vierdelige werk De grafzerken van de Sint-Jan te 's-Hertogenbosch, de meest bijzondere en fraaiste funeraire uitgave van 2010. Circa 1.800 pagina's bevat in vier luxe, gebonden delen in een cassette. Een extra bijzonderheid bij dit boek is de bij-

behorende website. Hier zijn alle zerkbeschrijvingen terug te vinden en indien nodig zullen in de toekomst de teksten worden aangepast en uitgebreid. Bovendien biedt de website een interactieve plattegrond, waardoor de bezoeker als het ware van graf naar graf kan lopen. Het is daarmee ook een goed alternatief voor het vierdelige boekwerk. De vier essays uit het inleidende deel zijn als PDF te downloaden.

De onrustige overgangstijd begint met het tijdvak 1550-1574. Wij tellen dan één graftekst; de stijgende lijn van de tijdvakken daarvoor wordt onderbroken. In het tijdvak 1600-1624 tellen wij geen grafteksten, maar het tijdvak daar tussen in (1575-1599) springt er uit met zes grafteksten. Later blijkt, als je kijkt naar de personen die begraven werden, dat ze toch in de oorlogstijd passen: vluchtelingen en soldaten met verwanten. Na het bezoek van Job de Lange aan de kerk zijn er ook mensen in de kerk begraven. In 1720 is Frederik Wilhelm van Coenen overleden en volgens de berichten in de kerk van Sint-Michielsgestel begraven. Zijn grafsteen wordt door Job de Lange niet genoemd.

Wij hebben ook gekeken naar de verdeling tussen 'steen' en 'blazoen'. Het resultaat verraste ons. Kort gezegd, in de katholieke tijd gebruikt men de grafstenen zelf, in de gereformeerde tijd zijn het blazoenen. Een mode verschijnsel? De verklaring is eenvoudig, zie de grafzerken van de Sint-Jan te 's-Hertogenbosch.

behorende website. Hier zijn alle zerkbeschrijvingen terug te vinden en indien nodig zullen in de toekomst de teksten worden aangepast en uitgebreid. Bovendien biedt de website een interactieve plattegrond, waardoor de bezoeker als het ware van graf naar graf kan lopen. Het is daarmee ook een goed alternatief voor het vierdelige boekwerk. De vier essays uit het inleidende deel zijn als PDF te downloaden.

Wij hebben veel gehad aan deze publicaties op internet en op papier over de Sint-Jan en grafzerken. Bekijk de website, ga naar de kerk en lees de vier essays die hierboven genoemd worden en de lijst van Job de Lange gaat leven.

Hier een paar citaten uit de essays over de 'rouwborden'.

"Net als memorietafels en stenen epitafen verkondigden rouwborden in de meest eenvoudige vorm – een vierkante zwart geschilderde houten plaat in ruitvorm opgehangen – naam, sterfdatum en familiewapen van de overledene, in sommige gevallen waren het zowel inhoudelijk als materieel ware kunstwerken die konden wedijveren met stenen grafmonumenten."

"In 's-Hertogenbosch hingen voor zover we weten voor 1629 geen wapen- of rouwborden

in de kerken. Na de intrede van de gereformeerde kerk in de Sint-Jan in 1629 werd de kerk gezuiverd van paepsche superstition: de vele altaren met hun retabels verdwenen, al te roomse uitingen, ook op privémonumenten als epitafen, werden eveneens verwijderd. Het resultaat was dat de eens zo rijk gevulde kerk, schitterend van goud, vol veelkleurige afbeeldingen, na 1629 opeens kaal en leeg was. De muren en pilaren van de kerk bleven echter niet lang leeg. Kort na 1629 verschenen de eerste rouwborden in de kerk."

Grafzerken en wapenborden

De meeste grafstenen/blazoenen zijn versierd met het wapen van de persoon zelf en van zijn voorouders. Acht grafstenen bevatten alleen de naam van de persoon, zijn maatschappelijke functie en de datum van overlijden. Bij de blazoenen is er maar één zonder wapen.

Grafsteen nummer 10 is een voorbeeld van een heel simpele grafzerk met alleen de naam van de persoon, de datum waarop deze overleden is en geen wapen, zo vermeldt Job de Lange.

Hier leet begraven Rutger Willem Rutten
soon, sterft 1532 den 6 dagh October
Op desen sarck staat geen wapen.

Titels en belangrijke functies van de persoon worden vermeld. Er staan weinig vrome spreuken op, soms Bid voor de ziele.

De afstamming was belangrijk. Op zijn minst worden genoemd de familie van de vader en die van de moeder, beter nog de grootouders zowel van vaderskant als van moederskant. Wij krijgen dan de vier kwartieren. Belangrijke mensen vermelden meer dan vier kwartieren, bijvoorbeeld nummer 28, joncker Christian van Vlierden, met 8 kwartieren en Jonker Arnout van Raveschot met 16 kwartieren (nummer 43).

28 Joncker Christian van Vlierden, obiit den 10 July 1703, met 8 quartieren		
Vlierden Kessel Burggrave Nieulant	(Wapens niet getekend)	Coenen Van der Aa Etten Heetvelden

Het gebruik van wapens

De wapens worden door Job de Lange in deze aantekeningen niet getekend maar beschreven. Aan de beschrijving kun je zien dat hij goed thuis was op dat gebied. Wapens vertellen een eigen verhaal. Op de wapens staan vaak ook gegevens over de voorouders, dus de kwartieren.

Juffrouw Maria Proeninck van Deventer,
obiit den 28 November 1639.

(Gedeeld ruitsch.: I gd-gekroonde zl leeuw in zw, II doorsneden van zl op zw en een rd dwarsbalk beladen met 3 zl rozen over de doorsnijdingslijn heen; het zl beladen met een opkomenden rd leeuw.)

Hier een korte toelichting om de beschrijving van Job de Lange beter te begrijpen. Wil men hier meer over weten, kijk op de website Heraldische Wapenkunde in de Nederlanden (<http://www.wazamar.org/Familiewapens-in-de-Nederlanden/Heraldische-Wapenkunde-in-de-Nederlanden/hr-index.htm>)

Een paar vaktermen gebruikt door

Job de Lange:

- ovaalschild en ruitschild geven de vorm van het wapen aan.
- alliantiewapens: een alliantie is een bondgenootschap of verdrag. Een alliantiewapen is dus een wapen waarin de wapens van bijvoorbeeld man en vrouw verbonden zijn. De alliantie kan verschillende vormen aan nemen, van een gedeeld wapen tot twee aparte wapens aan elkaar verbonden.
- gedeeld wapen, zie nummer 12: het wapen is verdeeld in twee delen, in de beschrijving aangegeven met met I en II.
- wapen: doorsneden I ... II (zie graf 6); dit is

een gedeeld wapen.

- wapen: gevierendeeld (zie graf 8); een in vieren gedeeld wapen.
- geschaakt, vrijkwartier (zie graf 1): meestal wordt in het vrijkwartier een extra afwijkend heraldisch beeld afgebeeld; staat in een kwartier wat net kleiner is dan een gewoon kwartier.

Verschillende van de wapens die Job de Lange beschrijft staan op de zegels van de schepenen van 's-Hertogenbosch (zie op internet Bossche Schepenzegels, <http://www.geneaservice.nl/zegels/>)

Een mooie grafsteen of blazoen in de kerk was natuurlijk alleen weggelegd voor de voorname families. Die hadden geld om een monument te betalen en iets belangrijks om er op te zetten – de verschillende kwartieren met de geslachten waartoe ze behoorden en de wapens. De voorname families woonden in Sint-Michielsgestel op de kastelen en landhuizen: Zegenwerp, de grote Ruwenberg, de kleine Ruwenberg, Nieuw-Herlaar en Haanwijk om de grootste te noemen. De families die op de kastelen en landhuizen woonden hadden meestal bezittingen en belangen die over heel Brabant en omstreken verspreid lagen en waarvan de woonplaats in Sint-Michielsgestel maar één van de vele was. 's-Hertogenbosch was dan ook een belangrijke plaats voor ze en Sint-Michielsgestel lag dicht bij 's-Hertogenbosch. Ze vormden een netwerk en hadden veel contacten met elkaar. Wij komen dan ook telkens dezelfde namen tegen en die namen kom je nog vaker tegen in 's-Hertogenbosch. Een breekpunt voor veel geslachten was toch de overgang naar de republiek in de periode 1565-1640.

De personen die begraven worden met een mooie grafsteen of blazoen

In een graf lagen één, twee (vaak man en vrouw) of drie personen begraven. Er zijn 30 opschriften voor één overleden persoon, 15 voor twee personen en één opschrift voor drie personen. In totaal dus 46 opschriften met 63 personen.

De aantekeningen van Job Martin de Lange

In de kerk van Sint-Michielsgestel lagen verschillende leden van de familie Coenen begraven. De familie woonde op Zegenwerp. Wat voor rol speelde deze familie in Sint-Michielsgestel? Hoe was haar relatie met andere families? In de volgende Heertgang zullen we proberen daar achter te komen.

Opschriften en wapenen, die men ziet op de sarcken der begraefplaatsen, die men vind in de kerke van de heerlijkheyd van St. Michiels-Gestel			
01	Hier leet begraven Corstiaen Coenen, sterft den 1 November 1531 en juffrouw Mechtelt, sijn huysvrouw, die sterft 1500		
	Coenen (Molenijzer) Van der Aa (Geschaakt, vrijkwartier met meerl.)		Campen (Zwaan) Monix (3 met een hermelijn-staart beladen koeken, V.D.Aa als vrijkwartier.)
02	Hier leydt begraven jor Lambert Millinck, die sterft anno 1519 op den 19 dagh van September ende juffrouw Lutgard van den Velde, sijn huysvrou, die sterft anno 1527 den 22 dagh in Julio		
	Millingh (dubbele adelaar) Velden (3 molenijzers)	Alliantie-wapen: gedeeld I Millingh II Velden	Haren (Leeuw) Gerwen (3 dwarsbalken, schildhoek met een molenijzer)
03	Hier leet begraven Aert van Campen, sterft in 't jaer 1422 op St.Symoen en Jude Apostelenavont en juffrouw Agnes, sijn huysvrou, die sterft		
	(Wapens: Campen en Monicx, als bij 1)		

04	Hier leyd begraven juffrouw Machtelt Monicx , die Claes Spirincx huysvrouw was, die sterft anno 1525 den 9 dag September. Bid voor die ziele	
	(Ruitschild: Monicx, als bij 1)	
05	Hier leyd begraven Arien Gerit Dirckz, die sterft 1531 op onzen Lieve Vrouwedag Assumptien. Bid voor de ziele	
	Op desen sarck staat geen wapen.	
06	Rev dom Egidius Doolvoet, decanus in Rossum et pastor ecclesiae, obiit 1598, 4 October. Rev dom Hendricus Doolvoet, decanus in Rossum et pastor ecclesiae, obiit	
	(Wapen: Doorsneden: I 2 afgewende visschen, II bijenkorf, vergez. van rts 1 en lks 2 vliegende bijen.)	
07	Hier leet begraven de heer en mr. Willem Willemz. van den Andel, priester deser kercke, sterft 1587 den 28 dag October.	
	Op desen sarck staat geen wapen.	
08	Hier leet begraven Dirck Pels Aertsz., die sterft 1527 den 3 dag Mey. Bid God voor de ziele.	
	(Wapen: Gevierendeeld: 1 geblokt St.Andrieskruis, 2 adelaar, 3 vierblad, 4 4 beer [?])	
09	Hier leet begraven Jan van Bruheze, sterft ao 1543 den 15 junius ende Cathelijn, sijn huysvrouw, sterft 1556 den 30 September	
	3 St.Andrieskruisjes	3 beslagen posthoorns
10	Hier leet begraven Rutger Willem Rutten soon, sterft 1532 den 6 dagh October	
	Op desen sarck staat geen wapen.	
11	Hier leet begraven Jan van Gerwen, priester, die sterft in 't jaar 1505 den 24 dag in October. Bid voor de ziele.	
	(Wapen: Doorsneden : I 2 molenijzers, II wolfs(?)kop)	
12	Hier leggen begraven Jan en Frans Dagverlies, gebroeders, die sterven ao 1531. Bid voor de ziele.	
	(Wapen: Gedeeld: I 7 sterren, 3, 3 en 1, II 3 leeuwenkoppen, 2 en 1.)	
13	Hier leet begraven den eerweerdigen heer Cornelis van den Kerkhoff, prioir van den Cathuyzers tot Vucht, sterft 1594 den 22 January.	
	Op desen sarck staat geen wapen.	
14	Hier leet begraven Hendrick van Herck, procurator van de Cathuyzers, sterft 1590 den 27 November.	
	Op desen sarck staat geen wapen.	
15	Hier leet begraven de heer Dirck van Breugel , catuser, sterft 1583 den 22 Mey.	
	Op desen sarck staat geen wapen.	
16	Hier leyd begraven Elisabeth, Willem Goyaertsz. huysvrouw van Andel, sterft 1565 den 11 February.	
	Op desen sarck staat geen wapen.	
17	Begraeffenisse van Christina van de Voort, sterft den 23 February 1592 ende Jan Jansz. van Sanelandt, sterft in 't leger den 15 july 1599 en S. Hadewich van de Voort, haer suster.	
	(Gedeeld ruitschild: I wedergedeeld: a St.Andrieskruis, b gekroonde leeuw, II lelie vergezeld van boven 2+2, onder 2+1 liggende blokjes.)	
18	Dionijs Jansz. van Neertinge ao 45	
	Op desen sarck staat geen wapen.	
19	Joncker van Vlierden, obiit den 23 juny 1640.	
	(Wapen: In zil 3 zw molenijzers .)	

20	Juffrou Margareta van Etten, huysvrouw van Joncker Johan Coenen, obiit den 1 Januari 1647.		
	(Gedeeld ruitschild: I zil molenijzer in rd, II in zil 3 gr [of bl] burchten.)		
Alle de blazoenen, die daar hangen in het choir in de kerck tot St.Michiels-Gestel			
21	Joncker Coenen, obiit den 31 Augustus 1656.		
	(Wapen: Zl molenijzer in rd.)		
22	Juffrouw Ursula van Leuwerden, huysvrouw van joncker Johann Coenen, obiit den 12 xber 1639.		
	(Gedeeld ruitsch.: I Coenen, II gr [of bl] leeuw in zl.)		
23	Juffr. Coenen, obiit den 27 Augustus 1647.		
	(Wapen als bij 21.)		
24	Juffrouw Coenen, obiit den 28 Maart 1656.		
	(Wapen als bij 21.)		
25	Juffr. Coenen, huysvrouw van joncker Charles van Vlierden, obiit den 1 January 1647.		
	(Gedeeld ruitsch.: I Vlierden, II Coenen.)		
26	Juffr. Coenen, huysvrouw van joncker Willem van Vlierden, obiit den 7 Augustus 1648.		
	(Wapen als bij 25.)		
27	Joncker van Vlierden, obiit den 22 Sept. 1659.		
28	Joncker Christian van Vlierden, obiit den 10 July 1703, met 8 quartieren		
	Vlierden Kessel Burggrave Nieulant	(Wapens niet getekend.)	Coenen Van der Aa Etten Heetvelden
29	Juffr. Jenne Marie van Ingen-Ray, obiit den 30. 1696 July.		
	(Gevierendeeld ruitsch.: 1 en 4 doorsneden: I zw St.Andrieskruis, waarvan de bovenlinkerarm naar beneden en de benedenrechterarm naar boven is omgebogen, in zl, II zl lelie in bl [of gr], 2 en 3 rd keper vergezeld van 3 rd vijfbladen [of sterren] in zl.)		
30	Menheer Johan van Ingenray, obiit den 26 Augustus 1701.		
	(Wapen: Als 1 ^e kwartier van 29.)		
31	Juffrouw Maria Proeninck van Deventer, obiit den 28 November 1639.		
	(Gedeeld ruitsch.: I gd-gekroonde zl leeuw in zw, II doorsneden van zl op zw en een rd dwarsbalk beladen met 3 zl rozen over de doorsnijdingslijn heen; het zl beladen met een opkomenden rd leeuw.)		
32	De heer Jacob Sybert van Cyburg, drost tot St.Michiels-Gestel, raad en scheepen 's-Hertogenbossche, obiit den 25 Augustus 1683, begraven met 8 quartieren		
	Cyburg Plug Van Reck Van Murbach	(Wapens niet getekend.)	Frederichen Van Strackwitz Van Aver Van Hertzbach
33	Mevrouw Emilia Brouaert , in haer ed. leven huysvrouw van de heer Jacob Sybert van Cyburg, drost tot St.Michiels-Gestel etc., obiit den 22 Augustus 1683, begraven met 8 quartieren		
	Brouaert Valeraen La Grouse La Bocq	(Wapens niet getekend.)	Clootwijck Dommelen Hees Oome

34	Jonck. van Boeckop, obiit den 10 December 1634.		
	(Wapen: Zw ankerkruis, vergezeld van 7 zw blokjes 4 in de hoeken van het kr., 2 boven en 1 onder alles in zl.)		
35	Jonck. van Bowckop, obiit den 21 December 1640.		
	(Wapen als bij 34.)		
36	Mevrouw Snels geboren van Baelden, obiit den 20 February 1653.		
	(Gedeeld ruitsch.: I wedergedeeld: a zw staande beer (?) in gd, b id., de beren (/) naar elkaar gewend, II in hermelijn 2 rd schuinbalken; het schild gedekt door eene kroon.)		
37	De heer Goossen van Honselaer, obiit den 6 September 1630.		
	(Wapen: Doorsneden: I in zl 3 rd meerltjes naast elkander, II effen gr [of bl].)		
38	De heer prince van Hohenzollern, obiit den		
	(Wapen: gevierendeeld: 1 en 4 geveirendeeld van zl en zw, 2 en 3 gd hert gaande op een gd drieberg in rd; rd hartsch. beladen met 2 St.-Andrieskruiskings over elkaar gelegd gd scepters.)		
39	Joncker van Raveschot, obiit 1643.		
	(Wapen: In gd 3 zw raven.)		
40	Joncker Willem van Erp van Middegael, obiit den 14 Maert 1650.		
	(Wapen: 1 van zl en rd geblokt St.Andrieskruis, van onder vergez. van 1 gd leeuw, in zw.)		
41	Joncker Hendrick le Lion, obiit den 14 November 1667.		
	(Wapen: In gd 3 rd brakkenkoppen.)		
42	Mevrouw Mechtelt Spieringh van Aelburg (?), huysvrouwe van joncker Geraerd van Boeckop, heer tot Ruwenberg, obiit den 4 November 1652.		
	(Wapen: Gedeeld ruitsch.: I Boeckop als bij 35, II doorsneden: a gd rad in zw, b in zl 3 gd (sic) bijenkorven)		
43	Joncker Arnout van Raveschot , heer van Cappel, Wasbeeck, Nederveen, Coppenamacht en van 't casteel van Ruwenburg etc., obiit den 3 October 1653, begraven in de kerck tot St.Michielsgestel met 16 quartieren		
	Raveschot Schellaert Eynthouts Schooff Van den Velde Hornes Bruheze Erp	(Wapen v. Raveschot als bij 39. Kwartieren niet geteekend.)	Gent Schoeff ---- ---- ---- Daesdonck ----
44	Joncker Christoffel van Boeckop zu Rouwenberg, obiit den 28 Novemb. 1668, begraven in de kerck tot St.Michielsgestel met 8 quartieren		
	(Wapen: als bij 34.)		
45	Jonckvrouw van Boeckop zu Rouwenber, obiit den 16 April 1666.		
	Boeckop Wolff Oldenbarneveld Mekeren	(Wapens niet geteekend.)	Springh Monix Coenen Campen
46	Mevrouw Hendrica Boudewijns van Neertingen, wedevrouw van de heer Jan van Grave, obiit den 3 January 1699, ætat. 92, begraven in de kerck tot St.Michielsgestel.		
	(Gedeeld ovaal schild: I gevierendeeld: 1 en 4 zw leeuw in gd, 2 en 3 geschuinbalkt van 6 stukken zl en zw, hartschild gedwarsbalkt van 6 stukken rd en zl, II rd keper, vergezeld van 3 zw hermelijnstaarten in zl.)		

47	In de glazen dese onderstaend wapen gesien:	
	Gedeeld: I Van der Aa (als bij 1), II Moninx, in zl 3 zw koeken, beladen elk met een gd hermelijnstaart, zw hartschild met een rd en zl geblokt St.Andrieskruis.	Gedeeld: I Wesemale, in rd 3 gd leliën (niet met afgesneden voet), II Diest, in gd 2 zw dwarsbalken.
48	Dit staet in een glas in t choor:	
	Campen (Zl zwaan in rd.) Berwouts (Zw gaande beer in gd.)	Berwouts (De gaande beer.) Erp (Van zl en rd geblokte St.Andrieskruis in zw.)

Zo zag de kerk van Sint-Michiëlsgestel er uit toen Job de Lange haar in het begin van de 18^e eeuw bezocht. (Prent van H. de Winter; Brabant Collectie, Bibliotheek Universiteit van Tilburg)

“HEILIGEN” TOEN EN NU

Piet Donders

Zijn rol als pastoor in de revue “O.K. okee van eiges”, die toneelvereniging Onderling Kunstgenot in 2008 bij gelegenheid van haar 90-jarig bestaan opvoerde, inspireerde Piet Donders tot onderstaand beschouwend gedicht, met knipoog, over de “heiligen”verering vroeger en nu.

LIIVE

Vruuger han de minse ut veul hëndiger dan nou,
want alle Hèllege stonne toen nog rontelum op de schouw.

Es ‘r we gebeurde dè ge nie kôst snappe,
dan stônt ‘r aalted inne bè die dè wel op kôs knappe.

Ambrosius waar beschermer van alle hōningbije.
Gif Clara durre lèkkere worst, de zon zal oe verblijje.
Dur den dolle hond gebete, Hubertus die wies road.
Be Lidwina konne zellufs chronische kwalen nog gin koad.

Hadde iets verlôre, Anthonius hielp oe dan.
Kiilpèèn ging mi karse van Blasius in d’n ban.
Alle liivesvroagen vonde zôo d’r beslag
dur dik en goewd te bidden, dag niive dag.

’s Oaves rond de toffel wier de rôzekrans gebid.
Alle oûw en keinder zaate nètjes in ‘t gelid.
De dagelijkse zörrege die bliifde zo de boas.
En iederiin tevreeje, ès dè teminste kôs.

D’r wier ôk nog gebede vur en noa ‘t iite,
hag ‘t lef nie in oew lijf um dè oit te vergiite.
En veur ‘t slôope, op oew knieje, samen vur oew bed.
Ja, toen viet de mens vur God nog zonne ted.

Ut waare toen werkelijk hille aandere tijde,
ôk zwangerschappe waare toen nie ècht te vermijde.
De pestoor die din de bôdscap, gelijk engel Gabriël,
voader protesteerde nie, die din dè kunsje wel.

Mar hiil soms ginge de de minse ôk wel es over de schriif.
Ondanks alle stuurmanskunst reed de schoats ôk wel us schiif.
Dan hâdde in d’n biechtstoewl de verlossing van oew ziel,
hoewel de pinnetentie ôk nie aalted goewd beviel.

Mar al die dinger zen nou tegeswôrreg ôt de gratie.
Steeds mar miir en weijer weg regeert hier nou de natie.
D’n hèlege Siliconus, die stu bè veul veurop,
samen mi Sint Botoxius, ginne rimpel in oewe kop.

’T hèlege internet beantwoordt al oew vrôoge,
al zu ik door men kèènder nie oan wille wôoge.
Nii, al die mooi oûw hèlege stoan nie mer op de schoûw,
mar letterlijk en figuurlijk buiten ons, gruwelijk in de koûw.

*de heiligen aan de linker-
kant van boven naar bene-
den: Ambrosius, Clara, Hu-
bertus, Lidwina, Anthonius
en Blasius*

*aan de rechterkant de mo-
derne “heiligen” siliconus,
botoxius en internet*

FOTO UIT DE OUDE DOOS

Deze keer een heel mooie klassenfoto van 2e klas van de meisjesschool, schooljaar 1928-1929, die in februari 1980 ook in het gestels Nieuws gepubliceerd werd. Van een kind (links-boven) weten we de naam niet en zaten er

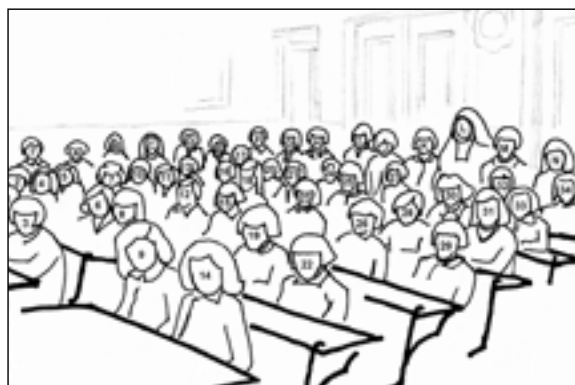
werkelijk twee Dinekes op 't Hoog in de zelfde klas(nummers 2 en 7)? Mocht u weten hoe het zit, dan kunt u die doorgeven aan de heemkun-
devereniging.

A Nellie Heessels, B Doortje van Gerwen, C Jet v.d. Ven, D Sjaan Brekermans, E Marie van Esch, F Net Groenendaal, G Bertha van Beekveld, H Lies de Koning, I Betsie Cooijmans, J Lien Spierings, K Anneke Vermeulen, L Zuster Marie-Louise, M Toos Smulders, N Mien van Breugel.

Zittend v.l.n.r.: 1 Gerarda van Vught, 2 Tonny de Laat, 3 Dineke Op 't Hoog, 4 Lies v.d. Donk, 5 Sjaan Kapteijns, 6 Anneke van Vught, 7 Dineke op 't Hoog 2, 8 Mien van Grinsven, 9 Tonny van Eijndhoven, 10 Cor Vughts, 11 Mien v.d. Bruggen, 12 Anneke van Eijndhoven, 13 Nellie Smits, 14 Fien Steenbakkers, 15 Mien Berkermans, 16 Roos Baats, 17 Paula Kapteijns, 18 Cor v.d. Schoot, 19 Net van Buuren, 20 Mien de Leijer, 21 Sjaan v.d. Wasenberg, 22 Dien van Vessem, 23 Gerarda van Wordingen, 24 Net Vorstenbosch, 25 Dien Berkermans, 26 Marietje Arts, 27 Mien van Esch, 28 Mien van Dinther, 29 Mien Gerrits, 30 Fien Schellekens, 31 Sjaan Habraken, 32 Sina Eijkemans, 33 Anneke Pennings, 34 Mien Sterks.

Deze foto is te bestellen bij het BHIC, het Brabants Historisch Informatiecentrum. Dat is gevestigd op de Citadel in 's-Hertogenbosch. Bestellen kan telefonisch 073- 6818500 en via e-mail: info@bhic.nl. Het identificatienummer van de foto is FOTOSMG.0935. Waarschijnlijk zijn aan de bestelling kosten verbonden; informeer daar eerst naar.

Omdat op de website van het BHIC de namen van links naar rechts worden vermeld, zijn wij er niet zeker van dat de juiste naam bij het juiste gezicht staat. Laat het ons s.v.p. weten als u fouten ziet.

Hebt u nog oude klassenfoto's, die wij in Den Heertgang mogen publiceren? Laat het ons weten s.v.p. Wij kunnen de foto na afspraak inscannen, zodat u ze zelf kunt houden.

STOKHOEK IN DE HEERTGANG GEMONDE

Ruud van Aart

Onderzoek aan de Gestelse toponiemen kan een bijdrage leveren aan het leren kennen van de geschiedenis van Sint-Michielsgestel. Toponiemen helpen bij het lokaliseren van huizen en landerijen, maar zij kunnen ook wat vertellen over de gesteldheid van de grond of over de ontwikkelingsgeschiedenis van het dorp. Eenvoudig is dat overigens niet. Soms is het moeilijk een vreemde naam te verklaren, waarvan er in Sint-Michielsgestel overigens best een aantal zijn: Ruimel, Hoorzik, Wordel, Eiken Leeuwe zijn daar een paar voorbeelden van. Veelal moet naar een verklaring worden gezocht door vergelijking met gelijksoortige toponiemen in ander plaatsen. In deze bijdrage gaat het om het toponiem “Stokhoek”, het meest noordelijk gelegen buurtschap in de heertgang Gemonde¹. Die heertgang bestond volgens de introductiepagina van een oude belastinglijster naast de Stokhoek uit Beekkant, Hezelaar en uiteraard Gemonde. Venkant staat in de ligger niet als buurtschap genoemd, maar is in de ligger wel te onderscheiden.

De oudste kernen in deze heertgang zijn Gemonde en Hezelaar. Van Gemonde is de hoge ouderdom welbekend. Hezelaar wordt in 1315 genoemd. De overige buurtschappen van deze heertgang zijn waarschijnlijk minder oud. Dat is af te leiden uit hun toponiemen die als modern te kenschetsen zijn. De toponiemen van Beekkant en Venkant laten zich gemakkelijk verklaren, die van de Stokhoek is moeilijker.

De term “hoek” komt ook in Den Dungen voor. Daar duidt hij de buurtschappen aan waaruit het dorp bestaat. Ze duidt dus minder op een “uithoek”, maar meer op een verzameling van bij elkaar gelegen huizen.

De werkgroep toponiemen vond als eerste jaar van vernoemen voor Beekkant 1581 en voor Stokhoek 1706². Dat Stokhoek jonger is dan Beekkant lijken ook de gegevens te suggereren die Mevrouw Van Zalinge-Spooren opstelde uit de belastingliggers (zie tabel).

	1737	aanwas	afgebroken	opnieuw gebouwd	1807
Gemonde	43	1			
Hezelaar	31	1			
Beekkant	12	1			
Venkant	6	2			
Stokhoek	8	5			
Totaal	100	10	20	6	96

Tabel 1. Aantal en aanwas van huizen per heertgang³.

Toch kan de Stokhoek veel ouder zijn. Het is namelijk niet ondenkbaar dat het buurtschap zich ontwikkelde uit een oude boerderij. Dat de Stokhoek ouder is dan 1706 is wel enigszins aannemelijk te maken. In de Stokhoek lag de in de vorige aflevering van De Heertgang besproken boerderij met het Duifhuis en het bijliggend

De Stokhoek op de kadastrale kaart uit 1832. Bovenin de huidige Duifhuisstraat, in de rechter bovenhoek het Duifhuis.

ven of zoals dat op de kadasterkaart van 1810 werd genoemd “de waterkolk”. Huizen die konden beschikken over een duifhuis geven blijk van hun welstand. We weten dat duifhuizen, hoewel ze lang in gebruik zijn geweest, terug kunnen gaan tot de vijftiende of zestiende eeuw. Het is mogelijk dat het erbij liggend ven een visvijver is geweest. Ook dat was in vroeger eeuwen een element van welstand. Men kweekte er dan zoetwatervis voor eigen consumptie. We weten helaas nog te weinig over deze boerderij om deze veronderstellingen te kunnen bevestigen en kunnen dus haar ouderdom nog niet vaststellen.

Beekkant, Venkant en Stokhoek zijn als buurtschappen vermoedelijk tot ontwikkeling gekomen toen het turf op Moerschot door ontgraving was verdwenen en de gronden voor agrarische doeleinden konden worden gebruikt.

Aan het begin van de Duifhuisstraat staat op de kadasterkaart van 1810 enige bebouwing afgebeeld. Tussen die bebouwing heeft in de protestantse tijd, toen de St. Michaëlkerk aan de rooms-katholieke eredienst onttrokken was, nog een schuurkerk gestaan, die in 1808-1809 is afgebroken⁴. Dat de schuurkerk juist daar werd gevestigd kan samenhangen met het lemma “stok” in de naam Stokhoek, maar er zijn ook andere verklaringen mogelijk.

Een paar verklaringen zijn gangbaar. Maar laat ik er vast bijzeggen dat er bij wijze van spreken verschil is tussen “stok” en “stok”. Het woorddeel komt immers ook voor in Stockholm (Z), Stockheim (D), Stokkem (B) en Stokkelen (Brab). Er wordt wel verschil gemaakt tussen microtoponiemen (veldnamen) en macrotoponiemen (plaatsnamen). De verklaring voor Stokkem en Stokkelen kan daarom volledig anders zijn dan die voor Stokhoek of Stokt, land onder Riethoven of andere samenstellingen met “stok”, zoals die door heel Brabant en Limburg voorkomen⁵. De spreiding van het toponiem is overigens (nog) geen onderwerp van studie geweest.

1. Stok = bos

Bij de eerste van de vier mogelijke verklaringen wordt gesteld dat “stok” verwijst naar een (hoogstammig) bos⁶ of wat daarvan aan kale stokken of stammen resteerde nadat de bast was gebruikt voor looidoeleinden. Volgens Buiks wijst het woord op een gerooid of verbrand (stoken = verbranden) bos⁷.

Het toponiem “Stokhoek” komt ook in Schijndel voor. Althans in 1555 wordt het genoemd en aangeduid als de gemeeynt van Schijndel. Beijers trof samenstellingen met het toponiem “stok” in Schijndel aan in diverse akten: De Stok, Stokakker en Stockhoeff, regelmatig ook geschreven als “stuc” of “stuck” of, zoals in 1662: “drie percelen soo nieuw als oudt land inde Steuck”. Een cijns uit de Stockacker in Schijndel werd in 1427 geregistreerd⁸. De oudste vermelding uit de Baronie dateert uit 1295: Stokt te Alphen. Het toponiem kan dus heel oud zijn.

De term kan inderdaad op een gerooid bos wijzen. Aangezien in dit deel van Sint-Michielsgestel veel houtopstand voorkomt, zoals op de kaart van De Weijer van 1769 is te zien, maar zoals dat ook uit de aanwijzende tafel bij de kadasterkaarten van 1811-1831 blijkt, zou “Stokhoek” kunnen wijzen op de bomenkap.

Het is Buiks wel opgevallen dat ‘stok’ vooral in het eerste lid werd gebruikt: Stokbeemd, Stokkenbolk en Stokakker. Op die manier zegt “stok” iets over de beemd of akker, het geeft een eigenschap van die beemd of akker aan. “Stokakker” zou in de voorgaande verklaring dus een akker zijn met stronken van gekapte bomen, “stokhoek” een groep woningen op een gerooid bosperceel.

2. Stok = bijenstok

Er is nog een tweede mogelijke verklaring: die van bijenstok⁹. “Een bijenstok is een uitgehold stuk van een boom dat aan de voorkant voorzien is van een aanvlieggat voor bijen. Aan de achterkant bevindt zich een luikje om de honingraten te verwijderen, die daarbij zeker vernield worden. De bijen zijn daardoor tot de bouw van een nieuwe raat gedwongen. Bijenstokken waren vermoedelijk de eerste transporteerbare bijenbehuizingen”, weet Lagnese, producent van honing op haar website te melden. De term bijenstok is in 1927 nog in zwang, maar er zijn ook ouder vermeldingen. In 1657 meldden Jasper Aernt Jaspers en Ansum Jacop Doncquers, inwoners van Erp en Jan Jan Adriaens, inwoner van Veghel dat ze negentien bijenstokken hadden gebracht naar de Gemertse peel¹⁰, maar er zijn nog veel meer meldingen van bijenstokken. Stokhoek kan dus wijzen naar een plek waarop men bijenstokken had staan.

3. Stok = veldkapelletje

Een derde verklaring is op z'n minst aardiger. Smulders denkt dat "stok" is afgeleid van de "stokskes" die her en der langs de doorgaande wegen stonden: kleine veldkapelletjes met een beeldje en offerblok in een houten kastje aan een boom of stok¹¹. We kennen ze ook nu nog wel, van die oude crucifixen aan een stok langs de weg, of de kleine Mariakapelletjes.

Dat zou ook in de Stokhoek het geval kunnen zijn geweest. Langs de Stokhoek loopt immers ook een doorgaande weg, de Hoogstraat, die Gestel en Den Dungen met elkaar verbindt, en die vervolgens doorloopt richting Rosmalen of via de Spurkstraat richting Berlicum en Middelrode.

Dergelijke stokken waren vaak gewijd aan Sint Nicolaas, patroon van de armen en reizigers, weet Smulders te melden. Maar ze waren ook wel aan Maria of aan andere heiligen gewijd, zoals het Onser Lieve Vrouwen stocksken aan de Heikant in Tilburg of Sint Quirinius in Tilburg (Quirijnstokstraat)¹². Buiks meldt een stok te Etten, namelijk het Onze Lieve Vrouwenstokske en nog een Sinterklaasstok op het Ginnekenseinde onder Breda, beide boomstronken waaraan een beeld was opgehangen en waarbij waarschijnlijk een offerblok stond. Vergelijk het Stokske te Tilburg, dat in de 15e en 16e eeuw altijd het Heilig Boomke genoemd werd. Ook het Stokske, een buurtschap in de gemeente Oisterwijk, juist ten noorden van Moergestel ontleent misschien haar naam aan zo'n wegkruis.

Dat er een offerblok bij het beeld hing maakte Smulders op uit de Latijnse naam die uit de akten naar voren kwam. Een Sinterklaasstok in de buurt van de Zwarte Leeuw in Helvoirt heette in 1309 "truncus, in quo consistit imago beati Nicolai (dat is: de tronk of offerblok, waarin het St. Nikolaas-beeld staat) of in 1388: "gazofilacium dictum senter claesstoc". Smulders vond ze op diverse plekken in onze regio: aan de oude baan van Vught naar Boxtel ten noorden van de Halse Brug, bij de Hoeven in het westen van Vught bijvoorbeeld. Verder bij 't goed Eindhoven in Haaren. Aan de Boschbane in de Harense akkers (tussen Haaren en Oisterwijk) stond 't Heylich Boemken, tussen 1418 en 1600 altijd genoemd als:

't "Stocxken omtrent de Boschbane"¹³. Ook onder Oerle aan De Hoogt, en aan de oude baan in Nuland stond er een¹⁴. Het is niet onmogelijk dat de Hasseltse kapel in Tilburg, die rond 1530 werd gebouwd, is gegroeid uit het Onze Lieve Vrouwen Stokske of "Onse Lijever Vrouw Huijsken" dat aan de Stokhasseltse straat moet hebben gestaan¹⁵.

De verering van Onze Lieve Vrouwe is al oud. De verering van O.L.Vrouw op 't Stokske in Antwerpen nam vanaf 1474 een aanvang¹⁶. Ook O.L. Vrouw op 't Stokske in Vlissingen was een bedevaartsplaats¹⁷. In onze regio had de verering al eerder haar hoogtepunt. Het Bossche beeld van de Zoete Moeder dateert uit de periode 1280-1330. Haar verering nam een aanvang, toen het op Goede Vrijdag 1380 op het St. Michielaltaar in de St. Janskerk werd geplaatst en moet al snel veel belangstelling hebben getrokken. De auteurs van het boek over de mirakelen van de Zoete Moeder spreken van een explosie van wonderen in de periode 1383-1384. In november 1381 vond de eerste bedevaart plaats door een inwoner uit Dendermonde. In de periode 1430-1445 gingen de meeste bedevaarten die aan inwoners van Antwerpen werden opgedragen naar 's-Hertogenbosch¹⁸.

Verering van Onze-Lieve-Vrouw op 't Stokske. Kopergravure. (Antwerpen, UFSIA, Centrale Bibliotheek: Kathedraalarchief)

Merkwaardig is dat aan de stokskes die Smulders noemt, geen toponiem met het woord “stok” is verbonden. Andersom moeten we maar aannemen dat de toponiemen met “stok” kunnen zijn afgeleid van de stokskes, want een relatie tussen een stokske en het toponiem kan nog nergens worden aangetoond. Ook in Tilburg is dat strikt genomen niet het geval. Daar staat immers de Hasseltse kapel niet aan de Stokhasselt. Er zijn ook geen Sinterklaas of Onze Lieve Vrouwe stokken gemeld in de Stokstraat of aan het Stokeind in Moergestel, aan den Stock in Heesch¹⁹ of bij het stuk land naast de kerk in Schijndel, het “sunte Odenstuc”²⁰. Anderzijds, als ze er gestaan hebben, dan zijn ze in de protestantse tijd beslist verdwenen. We moeten dan het bewijs van het bestaan zoeken in geschriften van vòòr 1629.

4. Stok = stuk

Een vierde mogelijkheid werd nog niet genoemd. Smulders noemt aan de Stokhasselt “dat Willich Stuck” (wilgen-stuk). Beijers laat met betrekking tot Schijndel zien dat de woorden “stuc(k)” (1721), “stok” (1743) en “steuck” hetzelfde aanduiden. Hij wijst op het lidwoord bij “de stuc”. Elders in Brabant wordt vaak het suffix -t gebruikt om een meervoud aan te duiden: “t Stokt” is dus meervoud van stok. In de Meierij echter heeft het meervoud soms dezelfde vorm als het enkelvoud. “De stuck” is dan gelijkwaardig aan “de stukken”. In Schijndel bestaat “de Stuck” onder Elderbroeck in 1692 uit meerdere (tot zeventien)

stukken grond. In de regio kennen we het woord “stukken” als akkercomplex²¹. Denk aan de Kamerstukken in Sint-Michielsgestel en theijstukken in Schijndel, in 1400 ook “dat Heijstuc” genoemd. Trouwens, in 1629 is in Elderbroeck geen sprake van de “Stuckecker”, maar van de “Stockecker”.

De klankverschuiving van “stuk” naar “stok” ligt echter niet erg voor de hand en in de samenstellingen met -eind, -straat, -hasselt, of -hoek, wordt de verklaring er niet beter op. Ronduit merkwaardig is het Schijndelse “dat Stocstuc” uit 1421.

Conclusie

Voor het Gestelse Stokhoek krijgen we dus (nog) geen definitieve verklaring. Mocht ik kiezen, dan koos ik voor de Onze Lieve Vrouwe of Sinterklaasstok, waarvan het vroegere bestaan natuurlijk nog wel ooit moet worden aangetoond of liever nog, een klein kapelletje daar, dat dan in de Protestante tijd zou kunnen zijn geworden tot de schuurkerk, waarvan we wèl zeker weten dat die er heeft gestaan. Daar zou dan analogie in kunnen zitten met de Tilburgse situatie, want daar stond indertijd een schuurkerk aan de Goirkestraat, waar je naartoe kon gaan via de Stokhasseltstraat. Maar een andere verklaring voor Stokhoek zou ook kunnen, bijvoorbeeld die met betrekking tot de bijenstokken. Dat past wat mij betreft prima bij het duifhuis en de nabijheid van het veen en de Brandsche Heide. Nog even afwachten dus tot de archieven een definitieve verklaring prijsgeven.

¹ In 1993/1994 was er een discussie tussen Chr Buiks en HJM Thiadens over Stoktoponiemen in het tijdschrift De Rosdoek (opgenomen in Brabant Collectie, UvT, T07477 BRA)

² Mededeling van N van Hengstum die zich baseert op de toponiemenverzameling van de werkgroep Toponiemen. In 1640 is sprake van een stuk akkerland, het Stoccken. Van Rooij: Het Oud Archief van het Groot Ziekengasthuis te 's-Hertogenbosch, I 2747.

³ L van Zalinge-Spooren: Gemene middelen in de Meierij: St.Michielsgestel en Gemonde 1737-1805 (1987), pag 25-26

⁴ WAJ Munier. De Lotgevallen van de schuurkerk van Den Dungen 1748, 1793, 1807, 1824. In Brabants Heem: (1994), pag 17.

⁵ Het meest uitputtend is: Vic Mennen, Stokkem en aanverwante plaatsnamen (Mededelingen van de Vereniging voor Limburgse Dialect- en Naamkunde, Nr. 81). Hasselt 1995. Zie ook: http://www.dbnl.org/tekst/menn002stok01_01/menn002stok01_01_0001.php

⁶ HJM Thiadens: De namen Stokske en Stokeind in Moergestel. In De Kleine Meierij (1994) en PDM Pijnenburg: Nogmaals de namen Stokske en Stokeinde in Brabants Heem. De laatste geeft ook een turfopslag (uit het Engels: stock) als verklaring, doch dit is zuiver giswerk. Zie ook: M.Hermans: Het ontstaan van de naam H.Stokstraat. In: De Wojstap-Kroniek, 2 (1982).

⁷ Chr. Buiks: Laatmiddeleeuwse veldnamen.

⁸ H Beijers: Enkele zeer oude Schijndelse veldnamen (Heemkundeblad 1989). Verder van dezelfde: Glossarium Schijndelse Veldnamen (te raadplegen op http://www.henkbeijersarchieffcollectie.nl/toponymie/schijndel/glossarium_schijndelse_veldnamen.doc)

⁹ Vier andere verklaringen die hier waarschijnlijk niet toepasselijk zijn, zijn: (1)gevangenisblok (aan het been) of schandpaal. (2)Verder van het werkwoord stoken: afgebrande grond. WJJ Pijnenburg e.a.:

Vroegmiddelnederlands woordenboek. Voorts: (3) stockgoederen of stockleen voor vaderlijk erfgoed. (4) Een stoker is een koehoeder. E van Emstede: Glossarium iuris Brabantici 1222-1781.

¹⁰ BHIC: Notarieel protocol Veghel 7701.1 nr 163 (ook via internettoegang BHIC).

¹¹ F.Smulders: Enode in Vucht II, in: De Kleine Meierij, jaargang 1955-1956, IX, no 4, pag 8 ev. Zie ook F.Smulders: Sinterclausstoc te Helvoirt in De Kleine Meierij 7, nr 6 (1954), pag 1-2.

¹² Becx, pag 47. Van Rooij, I 1987.

¹³ FW Smulders: Zó was de Heikant. In de Tilburgse Courant, 30-12-1950. Zie ook: http://www.cubra.nl/auteurs/ferdinandsmulders/1950_Smulders,Ferdinand_heemkundeaikelen.pdf

¹⁴ Van Rooij, R 1601

¹⁵ J.R.O. Trommelen en M.P.E. Trommelen: Tilburgse toponiemen in de 16e eeuw: een tentatieve reconstructie en naamsverklaring (1994)

¹⁶ G Marnef: Antwerpen in de tijd van de reformatie. Zie ook: http://www.dbnl.org/tekst/marn002antw01_01/marn002antw01_01_0005.php

¹⁷ Hoewel ik geen verklaring heb gevonden voor de oorsprong van de Stokstraat binnen de stadsmuren van Maastricht, zou een gelijke verklaring ook daar mogelijk kunnen zijn.

¹⁸ H Hens, H van Bavel e.a. Mirakelen van Onze Lieve Vrouw te 's-Hertogenbosch 1381-1603, pag 32 en 42.

¹⁹ Van Rooij, R 1444.

²⁰ Van Rooij: R 980, R 1045, R 1161, R1222, R 1314.

²¹ Ook in de vorm “postels”, “possels”, dat m.i. is afgeleid van “parcellen” (stukjes).

EVEN STILSTAAN

Lopend door ons dorp passeer je talloze alle-daagse dingen. Je loopt er aan voorbij, totdat je je op een dag afvraagt wat het eigenlijk is, wat het betekent of hoe het zo ontstaan is.

In het opnieuw ingerichte park De Kleine Ruwenberg is de waterloop, die tussen het voormalige korfbalterrein en het gildehuis uitmondde in de Dommel, verlegd. Nu stroomt ze rechtdoor naar de villa De Kleine Ruwenberg en net daarvoor buigt ze rechtsaf en volgt de oude gracht die om dat landgoed ligt. Tussen de Kleine Ruwenberg en De Ruwenberg is een kleine stuw gebouwd om het waterpeil te kunnen regelen. De oplettende wandelaar ziet dat de peilschaal op die stuw een eigenaardige schaalverdeling heeft. Navraag bij het waterschap leert ons, dat er een fout is gemaakt door de leverancier van stuw en peilschaal. "De schaalverdeling zou de hoogte in NAP aan moeten geven van de stuwklep. Omdat wij deze schaalverdeling niet nodig hebben om de stuw te bedienen ondernemen we verder geen actie. We stellen de stuw in aan

de hand van de waterstand bovenstrooms van het stuwte. Hier zit een peilschaal die wel goed staat t.o.v. NAP. Het streefpeil dat we hanteren is 3,80m+NAP," zo weet een woordvoerder van het waterschap te vertellen.

De waterloop voert het oppervlaktewater af uit het gebied tussen de Hoogstraat in het noorden en de Schijndelseweg-Hezelaarstraat-Vogelenzang in het zuiden. De oostelijke begrenzing van het gebied, Zandstraat-Woudseweg vormt de waterscheiding tussen de Dommel en de Aa. Het water aan de linkerkant van de Zandstraat-Woudseweg stroomt naar de Dommel, aan de rechterkant stroomt het naar de Aa.

Oorspronkelijk waren de waterlopen in dit gebied natuurlijke beekjes die zich door het landschap slingerden. Tengevolge van de ontginningen en verkavelingen zijn de lopen verlegd en rechtgetrokken. Oorspronkelijk liep de waterloop iets ten noorden van de Van den Kerkhoffstraat, maar toen daar huizen gebouwd werden, is de loop overkluisd en ze volgt nu het traject van deze straat.

Het metalen vierkantje in de sleuf geeft de hoogte van de stuwklep aan. Tussen 3.90 en 4.30 staat 4.50, terwijl dat 4.10 had moeten zijn. De producent sneed per ongeluk het cijfer 5 uit het metaal in plaats van de 1.

(foto Heemkundevereniging de Heerlijkheid Herlaar, Thijs Braam)

De waterloop die op de Kleine Ruwenberg in de Dommel stroomt, ontspringt in de Vogelenzang tussen Gestel en Schijndel. De Woudseweg en de Zandstraat liggen op een hoge zandrug (een oude route van Schijndel via Den Dungen naar Den Bosch) en vormen een zogeheten waterscheiding. Het water links van de lijn Woudseweg-Zandstraat stroomt naar de Dommel, het water rechts van die lijn naar de Aa.

INTERESSANTE WEBSITES: WWW.HETGEHEUGENVANNEDERLAND.NL

Internet is voor mensen die in heemkunde en geschiedenis zijn geïnteresseerd een waar snuffelparadijs. Er is enorm veel informatie te vinden. Maar als je de weg niet weet, is internet als een bibliotheek waar ze alle boeken op een hoop hebben gegooid. Probeer dan maar eens te vinden wat je zoekt. Bovendien kan iedereen alles op internet zetten. Je weet nooit zeker of de gevonden informatie juist en volledig is. In deze bespreken we websites, waarvan we denken dat die voor leden van de heemkundekring interessant zijn.

Een landelijke website, waarop je urenlang kunt rondwalen. Een leuk begin: typ op de homepage als zoekterm michielsgestel in. Dat levert al 251 objecten op, die iets met Sint-Michielsgestel te maken hebben. Veel foto's, van het Instituut voor doven, de Ruwenberg en Beekvliet. Maar ook enkele oude foto's en prenten van Gestel en acht mooie, gekleurde afbeeldingen uit de Atlas van Schoemaker. Die Amsterdamse textielkoopman trok rond 1700 door heel Nederland en maakte tekeningen en aantekeningen van vele dorpen.

Bijzondere objecten zijn de dagboeken van enkele gijzelaars van Beekvliet. Met wat kunstgrepen zijn ze te lezen. Indrukwekkend. Het gedicht "De wuivende" dat Antoon van Duinkerken in 1942 op Beekvliet schreef, is te vinden. Klik daar

eens op en klik daarna op de knop zoomen, die naast de afbeelding staat. Dan zie je het gedicht al groter. Met Ctrl+ kun je het beeld verder vergroten, zodat het gedicht te lezen is. Met Ctrl- kun je het beeld verkleinen.

Op de homepage heb je de mogelijkheid om in de website te zoeken op thema. Vervolgens zwerf je van mode naar landkaarten, van straatliedjes naar natuur, van film naar politiek.

De website geeft ook toegang tot 90 instellingen, die materiaal beschikbaar hebben gesteld. Op een gemakkelijke manier kom je zo op websites van vele archieven en musea terecht. Ook daar kun je weer heerlijk rondstruinen, op zoek naar talloze mooie en interessante zaken die in ons land bewaard worden. Je kunt zomaar 87.786 foto's van het Algemeen Nederlands Persbureau bekijken of 4.733 foto's uit het Nederlands Fotomuseum. Geïnteresseerd in de douane, in geld of het erfgoed van de oorlog? Het is allemaal te vinden. Vergeet niet je huisgenoten vaarwel te zeggen en een boterham mee te nemen naar je computer voordat je begint.

Deze twee schetsen van Nieuw Herlaer in 1732, uit de Atlas van Schoemaker zijn te vinden op de website [hetgeheugenvannederland](http://hetgeheugenvannederland.nl)